

**DIN CELE PATRU ZĂRI. SEMINȚIILE ANTICHITĂȚII
ÎN TÂLCUIRILE LUI TEODOR CORBEA
(DICTIONES LATINÆ CUM VALACHICA INTERPRETATIONE)
DIN PERSPECTIVĂ LEXICO-GRAMATICALĂ**

Adrian Chircu, Claudia Chircu

*Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Școala Gimnazială „Horea”, Cluj-Napoca
adichircu@hotmail.com, buftea_mariaclaudia@yahoo.fr*

Résumé. *Des quatre coins du monde. Les peuplades de l'Antiquité données en équivalences par Teodor Corbea dans la perspective lexico-grammaticale (Dictiones latinæ cum valachica interpretatione). Dans notre étude, nous nous proposons de suivre les dénominations des populations de l'Antiquité et du Moyen Âge que Teodor Corbea, important représentant de l'Humanisme roumain, a traduites du latin en roumain par le mot seminție (pluriel seminții) « peuplade(s), tribu(s) » et d'analyser les moyens linguistiques qu'il a employés, afin de mieux rendre en roumain la significations de ce type de mots, dans les colonnes de son dictionnaire, intitulé **Dictiones latinæ cum valachica interpretatione**.*

Mots-clés: *le roumain, lexicque, diachronie, Moyen Âge, Teodor Corbea, dictionnaire, encyclopédisme, populations.*

*„...limba română, încă de la primele ei concretizări scrise,
s-a manifestat textual, prin texte traduse și originale,
având circumscrise anumite scopuri...”*

(Dragoș 1995, 5)

0. Preliminarii

În ultimele trei decenii, lingviștii s-au arătat tot mai mult interesați de studiul amănunțit al vechilor scrieri românești, urmărind modalitățile prin care s-a îmbogățit limba română cu noi unități lexicale și schimbările survenite la nivel gramatical.

Această tendință în investigarea textelor de odinioară se datorează în special editării, în ultimul timp, a numeroase texte care, până astăzi, au zăcut în colecțiile instituționale sau particulare. Scoaterea la lumină a feluritelor documente medievale a deschis noi căi interpretative care au facilitat

înțelegerea apropiată a unor particularități lingvistice reperabile în scrisul românesc de odinioară, aflat sub semnul unei dinamici evidente.

Astfel, prin contribuția de față, ne raliem și noi direcției de cercetare amintite, propunându-ne să analizăm procedeele prin care Teodor Corbea, învățat brașovean *călare pe două veacuri*, tâlcuiește în filele dicționarului său, intitulat *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*, o serie de termeni latinești privitori la denumirile unor populații mai mult sau mai puțin cunoscute, pe care le desemnează prin termenul generic *seminție* (folosit mai ales la pl. *seminții*).

1. Reper istorico-culturale

1.1. Înainte însă de a purcede la analiza efectivă a intrărilor de dicționar care ne-au reținut atenția, considerăm că, pentru o înțelegere adecvată a rolului și a locului acestui dicționar în epocă, e necesar să oferim câteva informații asupra contextului istoric și a celui cultural care au favorizat elaborarea unei astfel de lucrări într-un moment de cotitură al activității cărțurărești de la noi care abandona timid, dar sigur, limba slavonă, în locul acesteia preferându-se, întocmai ca în Apus, limba latină.

1.2. Din punct de vedere istoric, secolul al XVII-lea este unul de o importanță deosebită pentru cultura română, întrucât asistăm la înnoiri și la evenimente ce vor anunța începutul modernității:

„Sub imperiul noilor circumstanțe, gândirea și acțiunea în politică și cultură trebuiau asumate de oameni cu altă formație, reflecție, putere de decizie și programe. Atunci apare noua generație de intelectuali educați în școli înalte în Apus sau în țară, dar după modele tot apusene, cu concepții și surse de informare noi, care le îngăduiau o altă viziune asupra lumii, trecutului și destinului ei.” (Cândea 2012, xvi).

Această deschidere spre cunoaștere a făcut ca limba latină să fie întrebuințată în varii domenii, facilitând transmiterea și însușirea multor învățături, care mijloceau propășirea diferitelor națiuni. Devenită *lingua franca*, latina se impune treptat și la noi, căci, „din secolul al XVI-lea începând, influența Occidentului latin și neolatin devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) și, odată cu aceasta, se restrânge aria slavonismului cultural la români” (Pop 2014, 41).

1.3. Aceeași orientare culturală a determinat elaborarea în Transilvania și în Banatul învecinat a unor lucrări lexicografice¹ bilingve (DLV, LCLV) sau trilingve (LM), variate ca inventar lexical, care să mijlocească deslușirea scrierilor în limba latină. Asemenea dicționare complexe românești, în coloanele cărora lexicul limbii române este echivalat

¹ Pentru începuturile lexicografiei românești, a se vedea studiul lui Diomid Strungaru (1966, 141–158).

cu lexicul limbii latine sau *viceversa* sau al altor limbi (maghiara, de pildă) „contribuie la constituirea unui amplu dialog intercultural [...] și] induc în sens larg semnificațiile și traductibilitatea unei culturi vernaculare la nivelul unei culturi largi, generale, europene” (Pop 2007, 326).

1.4. Elaborarea acestui tip de lucrări lexicografice trebuie pusă pe seama mișcărilor reformiste din Europa (în special a calvinismului), care l-au determinat, probabil, pe inițiatorul redactării dicționarului, vlădica de Buzău din acea vreme, să-i încredințeze lui Teodor Corbea sarcina cărturărească de facere a unui *vorbar latinesc-românesc*, după cum reiese din mențiunea de pe ultima filă: „la tălmăcirea acestui lixicon ostenitu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Todor Corbea sin ieromonah Ioasaf din Brașov” (DLVI 2001, 557).

1.4.1. Inițial, dicționarul a fost conceput în epocă ca o scriere de trebuință personală sau chiar de îndelungată folosință în centrele cărturărești de la noi, însă, din motive necunoscute, a rămas în manuscris până secolul al XXI-lea, chiar dacă a fost redescoperit la începutul veacului al XX-lea, când a și intrat în atenția filologilor români ori străini, care au văzut în el o sursă de cunoaștere amănunțită a stării limbii române de odinioară.

1.4.2. Mai întâi, descrierea conținutului dicționarului și a particularităților structurale s-au făcut cu pași timizi (Crețu 1905; Tagliavini 1929; Seche 1966), însă, în cele din urmă decenii, ca urmare a publicării ediției critice (DLVI 2001), lingviștii și filologii s-au interesat tot mai mult de acest tezaur lexical, considerându-l o oglindă a limbii române de demult. Astfel, Alin Mihai Gherman (2000–2001, 2004a, 2004b, 2010, 2014) și, ulterior, Gheorghe Chivu (2017) au încercat să releve în studii punctuale particularitățile structurale și lexico-semantice ale dicționarului, opiniile acestora fiind cel mai adesea convergente.

1.4.3. Mihai Alin Gherman are în vedere dimensiunea lingvistico-culturală și consideră că dicționarul „este o sursă pentru cercetarea istoriei limbii române și, prin caracterul său enciclopedic, o sursă inestimabilă pentru studierea orizontului cultural românesc în epoca lui Constantin Brâncoveanu” (2000–2001, 161), observație care va fi nuanțată și în prefața ediției critice (*Cuvânt înainte*), în care precizează că Teodor Corbea „acordă dicționarului său un profund caracter enciclopedic, lucrarea fiind plină de referiri la cultura greco-latină.” (DLVI 2001, xvii).

Apoi, în studii succesive, Mihai Alin Gherman va întări aceste aserțiuni, reamintind că atât caracterul enciclopedic, cât și caracterul științific „fac din acest dicționar prima lucrare lexicografică științifică din cultura noastră” (2004b, 54), că dicționarul editat cu nouă ani în urmă este „cea mai mare și științifică lucrare a culturii noastre vechi, o operă care denotă un excelent nivel cărturăresc, comparabil cu cel al contemporanilor săi, Stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir” (2010, 32) și că „représente une étape importante dans l’occidentalisation de la culture roumaine” (2014, 58).

1.4.4. Dicționarul a reținut și atenția profesorului Gheorghe Chivu care confirmă constatările editorului, susținând că „lexiconul este, în fapt, expresia unei marcate nevoi culturale, resimțite în spațiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” (2017, 104).

1.4.5. Fără a tăgădui meritele însemnate ale lui Teodor Corbea, trebuie totuși să precizăm că eruditul brașovean a avut ca model un dicționar latin-maghiar, care a circulat în mediile cărturărești maghiare și care a cunoscut mai multe ediții (cea dintâi a ieșit de sub teacul tiparnițelor în 1604). Este vorba despre *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenus nvsqvam editvm; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), elaborat de către episcopul maghiar Albert Szenci Molnár², de care însă *scheaul* se detașează, „având o atitudine creatoare, [atât prin] eliminarea unor articole, cât și prin selectarea unor valori semantice care să fie echivalente în românește” (Gherman 2010, 104).

Pe lângă multiplele concordanțe între cele două dicționare și prin echivalarea apropiată a cuvintelor latinești, fidelitatea față de lucrarea lui Albert Szenci Molnár „este trădată” și de unele mențiuni inserate în coloane de acesta și păstrate de Teodor Corbea: „**Altorsium, g.n.** orașal în țânutul domnilor norimbergheani, în care acest norimberghean svat cinsteș bogată academie au zidit în numărul anilor 1575, unde acest Lixicon l-au scris *Albertus Molnar* în numărul anilor 1603 (DLVI, 2001, 33); **Argentina**³ et **Argentoratum**: tare oraș al Țărei Nemțești lângă apa Rhenus, în țânutul Alsației. Acolo ca acela înalt turn iaste și bisearică înfrâmșetată, cât în Europa altă bisearică sau turn aseamane acestora nu iaste. Iaste iarăș acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde și eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani și jumătate am lăcuit în vremea copilăriei” (DLVI, 2001, 53).

2. Inventarierea și interpretarea faptelor de limbă

2.1. Dincolo de perspectiva istorico-culturală oferită în această primă parte a studiului nostru, al cărei rost a fost de a ne familiariza cu atmosfera cărturărească rodnică a epocii, ne propunem să urmărim pe îndelete modul în care Teodor Corbea tâlcuiește în limba română o anumită categorie de popoare sau populații din Antichitate ori din Evul Mediu, în a căror explicare apare cuvântul *seminție*, termen care este înregistrat în coloanele DLR cu mai multe semnificații, și anume: 1. (Învechit)

² Acesta s-a născut în anul 1574 (Szenc, Ungaria, azi în Slovacia; în slovacă, Senec) și a trecut la cele veșnice în 1634 (la Cluj).

³ Numele mai vechi al **Strasbourgului**, care este amplu descris în filele dicționarului. O echivalare asemănătoare găsim și în dicționarul lui Albert Szenci Molnár.

Descendent / Descendență. 2. Totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sânge sau prin alianță; neam, rudă. 3. (Astăzi rar) Trib / Omenire. 4. (Astăzi rar) Popor / Națiune. 5. (Astăzi rar) Tagmă. 6. (Învechit, rar) Rasă. 7. (Rar) Specie (de animale sau plante) (XIV 2010, 682–683).

2.2. Precizăm, de asemenea, că nu am avut în vedere glosările simple, directe, ale unor popoare sau populații cunoscute (de tipul **Angli, g.m.pl.** angliianii; **hispanus, g.m.** hispan; **Hungarus, g.m.** unгур; **Hunni, g.m. pl.** ungurii cei de demult; **Inachidæ, g.m.pl.** elinii, grecii; **italus, g.m.** italienii) sau pe cele care conțin termeni sinonimici ai acestuia (*norod*, limbă, *popor* ori *neam*), întrucât au constituit (Chircu 2019) sau vor constitui obiectul de studiu al altor cercetări (Chircu 2019b).

2.3. Pentru o descriere adecvată a modalităților de echivalare a termenilor latinești, prin intermediul substantivului *seminție* (format pe tărâmul limbii române (*sămânță* + *-ie*), ca termen generic, cu nuanțe destul de greu de circumscris uneori (prin acesta, Teodor Corbea desemna populații îndepărtate de zona europeană, însă nu în mod exclusiv), am realizat, într-o primă etapă, un inventar al acestora, care a constituit corpul supus investigației.

2.3.1. Termenul *seminție* este întrebuințat mai ales cu sensul de trib (la Corbea, **tribus,-us, g.m.** rând împărțit din năroade, *seminție*) și mai rar cu cel de ‘popor, persoană înrudită, neam’⁴ (**demos, g.n.** *nărod*, *seminție*; **ethnos,-eos, g.f.** *nărod*, *seminție*; **gens,-tis, g.f.** *seminție*; **gentilitas, g.f.** *seminție*; **genus,-eris, g.n.** *neam*, *seminție*; **natio, g.f.** o *seminție* întregă; **infimates, g.m.pl.** *seminții* sau *năroade de jos*; **progenies,-ei, g.f.** *seminție*, *neam*).

2.3.2. Inventarul conține un număr însemnat de unități lexicale latinești cu echivalare prin termenul anterior precizat: **Ablati,-orum, g.m.pl.** *seminții* nu dăparte de la Pergamom, rumânii (obagii) lui Mîsusu; **Abolani,-orum** *seminții* din Țara Italiei; **Abonotichitæ,-orum, g.m.** *seminții* lângă Marea Euxinum; **Abradatas,-æ, g.m.** împărat *seminției* Susei; **Absilæ,-arum** *seminții* de la Asia; **Abydeni,-orum, g.m.** *seminții* de la Asia; **Acapeatæ,-arum** *seminții* în ținutul Mæoției; **Accabiorichitæ, g.m.pl.** *seminții* ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Accissi,-orum** *seminții* lângă aleșteul Meoției; **Acedici,-orum, g.m.pl.** *seminții* de demult ai Italiei; **Acilii,-orum** o nemișască, boierească *seminție* în Roma; **Acitani,-orum** *seminții* ai Țărei Șpaniei; **Acitanones, g.m.pl.** *seminții* de la Alepș de lângă munte; **Acrocômæ,-arum, g.n.pl.** *seminții* de la Traïia cu păr mare; **Adachidæ, g.c.** *seminții* ai Libiei; **Adæi,-orum** *seminții* ai Araviei în hotarul de cătră Eghipet; **Adiabaræ** *seminții* din Țara Harăpască; **Adunicatæ,-arum** *seminții* de la Țara Franțuzască; **Adyrmarchidæ, g.m.pl.** nume de *seminții*; **Æaneus** nume de *seminții*; **Æmilia** o *seminție* mare de la Roma; ținut; iarăș:

⁴ Termenul mai este întrebuințat și pentru alte specii ori rase de animale (**caprigenus, g.m.** *seminție* (neam) căprească).

un nume fecioresc al bisearecei; **Æquiculani** seminții ai Italiei; **Ætherii, g.m.pl.** seminții din Egiptet au fost; **Æthices, g.m.** seminții ai Mațedoniei; **Æxones** seminții de la Attica; **Agactari, g.m.pl.** seminții; **alias: agatari;** **Agamantæ, g.m.** seminții lângă aleșteul Meoției; **Agandei, g.m.pl.** seminții lângă lacul Meoției; **Agareni, g.m.pl.** seminții ai Araviei; **Agathyrisi, g.m.pl.** seminții carii sânt vecini Știthiei; **Agavi, g.m.pl.** seminții de cătră sară; **Agesimates, g.m.pl.** seminții ai Aquitaniei; **Alabandes, pl.** seminții de la Hișpania; **Alanotsi, g.m.pl.** seminții de la Știthia; **Alapeni** seminții ai Araviei Felix; **Alatrimantes, g.m.** semințiile Hernicusului; **Alaunii, g.m.** seminții de la Știthia; **Albania, g.f.** un ținut de cătră răsărit, în care sânt seminții cu părul alb; **albonenses, g.m.pl.** seminții de la Liburdiia; **Alcebeceri, g.m.pl.** seminții narboniiani în Franția; **Alemusii, g.m.pl.** seminții ai Atticei; **Aletrinales, g.m.pl.** seminții de la Campania în Italia; **alienigena, g.c.** seminție streină; **Aliphirei, g.m.pl.** seminții ai Arcadie; **Alizones** seminții ai Asiei ceii Mici; **Allobroges, g.m.pl.** seminții de la Sabaudiia lângă aleșteul Lemanus; **Allotriges, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Alontigiceii, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Alostici, g.m.pl.** seminții de la Spaniolia; **Alutæ, g.m.pl.** seminții din Țara Horvâtească; **Alutrenses, g.m.** seminții de la Istria; **Alyba, g.f.** adevărat acealeași seminții pre carii îi chiiamă chalibini; **Alysonii, g.m.pl.** seminții ai Știthiei Asienestii; **amaranti, g.m.pl.** seminții colchiseani; **amarbi, g.n.pl.** seminții de la Știthia; **Amassi, g.m.pl.** seminții lângă apa Meoției; **Amatæ, g.m.pl.** seminții de la India; **Amathusii, g.m.pl.** seminții de la Chipria; **Anaxobii, g.m.plur.** seminții ai Sarmatiei; **Ambarri, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Amulatri, g.m.pl.** seminții ai Franției; **Amitinenses, g.m.pl.** seminții hetrurieneani în Țara Italiei; **Amorrhæi, g.m.pl.** seminții polecrite dă pă tatăl lui Sichem, dă pă Amorr; **Amphilochi, g.m.pl.** seminții ai Acarnaniei; **Analitæ, g.m.pl.** seminții de la Aravia; **Anariacæ, vel -ci** seminții lângă Marea Caspium; **Anaxantini, g.m.pl.** seminții ai Țarei Italiei; **Anaxarbani, g.m.pl.** seminții ai Țiliției; **Andegavi, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Androgymi, g.m.pl.** seminții de la Africa; **Anthropophagi** seminții mîncătoare [de] carne de om în Știthia; **Antichthones** împotriva noastră, cu piciorul cătră noi lăcuitoare seminții; **antipodes, g.m.pl.** seminții cu picioarele la noi întorși; **Aprustini, g.m.pl.** nume al unor seminții; **Apsilæ, g.c.** seminții de la Știthia; **Arbii, s.m.pl.** seminții în hotarul Indiei; **Arecomici, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Arimaspi, g.m.pl.** seminții de la Știthia; **Artabari, g.m.pl.** seminții de la Hișpania; **Arteatæ, g.m.** seminții de la Persia; **Artotyritæ, g.m.pl.** seminții jârvenutoare cu pâine și cu caș; **Arverni, g.m.pl.** seminții de la Franția; **ascitæ, g.m.** seminții de la Aravia; **Aspurgiani, g.m.pl.** seminții la aleșteul Meoției; **Assacani, g.m.pl.** seminții de la India, cărora orașul le iaste Magoșă; **Astomi, g.m.pl.** seminții de la India fără guri, carii numai cu suflarea trăiescu, cu aburul; **Atarphyeni, g.m.pl.** seminții ai Araviei ceii Mari;

Atrabates, g.m.pl. seminții de la Belgium; **bassarides, g.f.pl.** seminții muieri, care sărbătorile lui Bachus cu mare buiguire le-au cuprins; **Bebryces, g.m.pl.** seminții de la Trația izvodite (de la dânșii atâte); **Belgæ, g.m.pl.** seminții ai Țarei Nemțești cătră Britaniia; **Belides, g.m.** din seminția lui Belus; **Berex, g.f.** seminții între Indii și ntre Ethiopiia; **Bessi, Bessorum, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bigerones, g.m.pl.** seminții ai Acvitaniei; **Bissaltæ, g.m.pl.** seminții de la Machidoniia; **Bistones, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bituriges, g.m.pl.** seminții frânci; **Boji, g.m.pl.** seminții răsărite din Galileia [sic!], carii pă urmă în Țara Nemțască au conăcit (au descălecat) și s-au făcut ceașâi; **Britones, g.m.pl.** seminții britoneani; **Brutii, g.m.pl.** seminții italieneani; **Bubetani, g.m.** seminții de la Campaniia; **Buzæ** seminții indiiani; **Byzantes, g.m.pl.** seminții ai Africeii; **Byzeres, g.m.pl.** seminții haldeiani; **Cabales, g.m.pl.** seminții ai tânutului Liției; **Cadusii, g.m.pl.** seminții de la Asiia; **Cælestini, g.m.pl.** seminții de la Umbriia; **Cæsarienses, g.m.pl.** seminții de la Ioniia; **Cæsarobicensis, g.m.pl.** seminții șpanioleani; **Capissenæ, g.m.pl.** seminții au fost ai Asiei; **Capsitani, g.m.pl.** seminții ai Africeii ceii Mici; **Cares, g.c.** seminții carieneani; **carini, g.m.pl.** seminții nemțești au fost; **Carnuti, g.m.pl.** seminții nemțești; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Carusii, g.m.** seminții ai Țarei Harăpești; **casilini** seminții italienești; **caspii, g.m.pl.** seminții stithiiani; **Cassanitæ, g.m.pl.** seminții lângă Marea Roșie; **Castimonienses, g.m.pl.** seminții italienești; **Castulomenses, g.m.** seminții șpaniolești; **Catadupi, g.m.pl.** seminții în căpătâiul apei Nilusului; **Catanni, g.m.pl.** seminții la Marea Caspiumului; **Cathi, Catti, g.m.** seminții nemțești de la Hassiia; **Catthi, g.m.pl.** seminții nemțești de la Hassiia; **Catulus, g.m.** o seminție mare rimlenească; **Cedrossi, g.m.pl.** seminții aproape de Marea Roșie; **Celerini, g.m.pl.** seminții șpaniolești; **Celsenes, g.m.pl.** seminții șpaniolești; **Celtæ, g.m.pl.** seminții frâncești; **Celtiberi, g.m.pl.** seminții șpaniolești lângă apa Iberus; **Cenomani, g.m.pl.** seminții lombardiiani la Brixii; **Centaury, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în gios în chip de cal să rodese; **Cercopes, g.m.pl.** seminții ai ostrovului Pithecusa; **Cetii, g.m.pl.** seminții de la Asiia; **Chaabeni, g.m.pl.** seminții stithienești; **chalybes, g.m.** seminții de la Pont, carii sapă oțâl; **Chatti, g.m.pl.** hasuseani, seminții nemțești; **Chelophagi, g.m.pl.** seminții de la Carmaniia carii mănâncă scoice; **Cherusci, g.m.pl.** seminții din Țara Nemțască; **Cibarci, g.m.pl.** seminții șpaniolești; **Cicones, g.m.** seminții trațieneani; **Cimmerii, g.m.pl.** seminții de la Asiia între aleșteul Meoției și între Marea Euxinum; **Claudia, g.f.** o fâmeaie rimleancă; iarăș: o seminție vestită la Roma; **Colchi, g.m.pl.** seminții de la Asiia; **Corneates, g.m.pl.** seminții de la Angliia; **Cosmanates, g.m.pl.** seminții de la Liguriia; **Cossutti, g.m.pl.** seminții de la Roma; **Curetes, g.m.pl.** popi ai Chibelei; iarăș: seminții ai ostrovului Gandiia [sic!]; **Daæ, g.m.pl.** seminții de la Stithiia; **Damae, g.m.pl.** seminții streine; **Debæ,**

g.m.pl. seminții ai Araviei Ceii Bogate; **Deceates, g.m.pl.** seminții de la Liguria; **Decentii, g.m.pl.** seminții de demult de la Panoniia; **Dersæi** seminții elinești; **Derusili, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Desitiates, g.m.pl.** seminții liburniani; **Dexari, g.m.pl.** nume al semințiilor streine; **Deximontani, g.m.pl.** seminții de la Carmaniia; **digeri, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Dolopes, g.m.pl.** seminții au fost thessaliiani; **Dorii, g.m.pl.** seminții din Țara Grecească; **Eburones, g.m.** seminții francești; **Eburonices, g.m.pl.** seminții ai Galliei; **Edumæi, g.m.pl.** seminții araviinești; **Elamitæ, g.m.pl.** seminții de la Araviia; **Elei, g.m.pl.** seminții în Peloponesus; **Epichemidii, g.m.pl.** seminții grecești; **Epici, g.m.pl.** seminții au fost de la Italia; **Epizephyrii, g.m.pl.** seminții de la Țara Italiei au fost; **Erembi, g.m.pl.** seminții de la Araviia; **Eugancei-orum, g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Veneției și a Padovei; **fallisci-orum, g.m.pl.** seminții de la Hetruiria; **Fanesii, g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătră e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **grajugena, g.f.** seminție elinească, grecească; **Gymnates, g.m.pl.** seminții în Etiopiia; **Hemicynes, g.m. quasi Semicanes** seminții aproape de massagheteani, de jumătate în chip de câine; **Heneti, g.m.pl.** semințiile Paflagoniei; **Hemanduri, g.m.pl.** seminții nemțești de demult pre carii acum îi chiiamă misniuseani; **Homeridæ, g.n.pl.** numele unui seminții; **hyperborei, g.m.pl.** seminții de cătră apus cătră apa Tanais, muscalii; **Illicuses, g.m.pl.** seminții de la Corsica; **Lestrygones, g.m.** seminții din Țara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om; **Longobardi, g.m.pl.** seminții lăcuitoare în fânutul Mediolanumului în Italia (adecă în Țara Italia); **Nasica, g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servilii, g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam; **trojugena, g.c** seminție trodenească; **Sylla, g.m.** un boiari rimlean din seminția de demult a stipiuseanilor.

2.4. Corpusul delimitat ne arată că, spre deosebire de alte echivalări, învățatul brașovean nu apelează decât rareori la bogăția sinonimică a limbii române. Acesta pare mai degrabă interesat să circumscrie într-o manieră adecvată semnificația cuvintelor decât să ofere sinonime. În plus, etnonimele nu se pretează într-atât la sinonimia multiplă, iar cărturarii noștri abia începeau afle informații despre vechile populații ori despre cele îndepărtate: **Amathusii, g.m.pl.** seminții de la Chipriia; **Anaxobii, g.m.plur.** seminții ai Sarmației; **Ambarri, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Amulatri, g.m.pl.** seminții ai Franției; **Bigerones, g.m.pl.** seminții ai Acvitaniei; **Bissaltæ, g.m.pl.** seminții de la Machidonii; **Bistones, g.m.pl.** seminții de la Trația; **Bituriges, g.m.pl.** seminții frânci.

2.4.1. Parcurgând inventarul *semințiilor*, am putut remarca și efortul susținut de a adapta cât mai bine în limba română adjectivele etnonimice latinești sau de a crea, pe baza analogiei, altele noi, în funcție de posibilitățile sistemului.

2.4.2. Pentru aceasta, Teodor Corbea apelează la derivare, folosind două sufixe: *-ean* (< sl. *-eaninŭ*), respectiv *-esc* (*-ăsc*)⁵, cu valori semantice destul de apropiate, exprimând, cel mai adesea, originea ori proveniența: **Alcebeceri, g.m.pl.** seminții narbonniani în Franția; **Alontigiceii, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Amitinenses, g.m.pl.** seminții etrurieneani în Țara Italiei; **Britones, g.m.pl.** seminții britoneani; **Brutii, g.m.pl.** seminții italieneani; **Buzæ** seminții indiiani; **Cares, g.c.** seminții carieneani; **carini, g.m.pl.** seminții nemțești au fost; **Carnuti, g.m.pl.** seminții nemțești; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Chatti, g.m.pl.** hasuseani, seminții nemțești; **Edumæi, g.m.pl.** seminții araviinești.

2.4.3. Pe lângă aceste glosări care au o constanță semnificativă în structurarea informației, am identificat și unele mai complexe, prin intermediul cărora sunt explicate cuvinte mai greu de înțeles: **Acrocomæ, -arum, g.n.pl.** seminții de la Trația cu păr mare; **Astomi, g.m.pl.** seminții de la India fără guri, carii numai cu suflarea trăiescu, cu aburul; **Centaury, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în gios în chip de cal să rodese; **Fanesii, g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătrăo e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **Hemicynnes, g.m. quasi Semicanes** seminții aproape de massagheteani, de jumătate în chip de câine; **Lestrygones, g.m.** seminții din Țara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om.

2.5. În afara structurării particulare și a semantismului cuvintelor tâlcuite, în perspectivă morfologică, se poate observa că substantivul *seminție* (pl. *seminții*) este întrebuințat, cel mai adesea, la plural în general, nearticulat (**Andegavi, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Cæsarienses, g.m.pl.** seminții de la Ionia; **fallisci, -orum, g.m.pl.** seminții de la Etruria), însă sunt unele cazuri (rare) în care avem și determinarea numelui în chestiune (**Alatrimantes, g.m.** semințiile Hernicusului; **Heneti, g.m.pl.** semințiile Paflagoniei).

2.6. De asemenea, am remarcat că, în majoritatea cazurilor, cuvântul *seminție* este întrebuințat la plural, la unul dintre cazurile nominativ, acuzativ și genitiv (**Epici, g.m.pl.** seminții au fost de la Italia; **Epizephyrii, g.m.pl.** seminții de la Țara Italiei au fost; **Cherusci, g.m.pl.** seminții din Țara Nemțască; **Dexari, g.m.pl.** nume al semințiilor streine) și foarte rar la dativ, **Abradatas, -æ, g.m.** împărat seminției Susei sau la G.

2.7. Sunt însă și câteva ocurențe la singular (\pm articulat definit): **Abradatas, -æ, g.m.** împărat seminției Susei; **Acilii, -orum** o nemășască, boierească seminție în Roma; **Æmilia** o seminție mare de la Roma; țânut; iarăș: un nume fecioresc al bisearecei; **alienigena, g.c.** seminție streină; **Catulus, g.m.** o seminție mare rimlenească; **Claudia, g.f.** o fâmeaie rimleancă; iarăș: o seminție vestită la Roma; **grajugena, g.f.** seminție

⁵ Acesta este foarte productiv în limba veche. Se pare că provine din substratul traco-dac (*-isk*). A se vedea, de pildă, și comentariile lui Al. Graur (1927, 539–552).

elinească, grecească; **Nasica, g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servilii, g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam; **trojugena, g.c** seminție trododenească; **Sylla, g.m.** un boiari rimlean din seminția de demult a știpiuseanilor.

2.8. Mult mai interesante apar însă relațiile sintactice în care este antrenat substantivul *seminție*, observabile la nivelul echivalărilor românești din dicționar, în care dominante sunt structurile cu GN, substantivul *seminție* (pl. *seminții*) fiind centru de grup (substantiv-centru), având, în principal, un număr semnificativ de adjuncți (GALR II 2008, 75).

2.8.1. Cel mai adesea, pe poziția unor adjuncți, sunt substantive proprii în genitiv (**Acitani,-orum** seminții ai Țărei Spaniei; **Adachidæ; g.c.** seminții ai Libiei; **Adæi,-orum** seminții ai Araviei în hotarul de cătră Eghipet; **Accabicorichitæ, g.m.pl.** seminții ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Æquiculani** seminții ai Italiei; **Æthices, g.m.** seminții ai Mațedoniei; **Agesimates, g.m.pl.** seminții ai Aquitaniei; **Alatrimantes, g.m.** semințiile Hernicusului; **Heneti, g.m.pl.** semințiile Paflagoniei; **Amphilochi, g.m.pl.** seminții ai Acarnaniei;), exprimându-se apartenența sau posesia, sau în dativ (**Abradatas,-æ, g.m.** împărat seminției Susei).

2.8.2. Tot cu valoare de adjuncți, sunt întrebuințate unele grupări prepoziționale cu substantiv, prepoziția exprimând proveniența ori situarea (*din, de la, în, lângă*): **Accissi,-orum** seminții lângă aleșteul Meoției; **Analitæ, g.m.pl.** seminții de la Aravia; **Anariacæ, vel -ci** seminții lângă Marea Caspium; **Adiabaræ** seminții din Țara Harăpască; **Abolani,-orum** seminții din Țara Italiei; **Arverni, g.m.pl.** seminții de la Franția; **Catadupi, g.m.pl.** seminții în căpățiul apei Nilusului.

2.8.3. De asemenea, am reperat anumite structuri în care substantivul *seminție* este determinat de adjective calificative (antepuse sau postpuse) (SOR 2016, 394–406): **Acilii,-orum** o nemișască, boierească seminție în Roma; **Æmia** o seminție mare de la Roma; țanut; iarăș: un nume fecioresc al bisearecei; **Alcebeceri, g.m.pl.** seminții narbonniani în Franția; **Bituriges, g.m.pl.** seminții frânci; **Cicones, g.m.** seminții trațieneani; **grajugena, g.f.** seminție elinească, grecească.

2.8.4. În glosările corbiene, am identificat și unele cazuri în care avem propoziții introduse printr-un relativ de tip anaforic (la cazuri drepte sau oblice), al cărui antecedent este substantivul *seminție*, determinat sau nu de adjuncți, aceștia din urmă având funcție sintactică de atribut și (mai rar, în situațiile cu relativ anaforic) de propoziție atributivă (Stan 2013, 64–65; SOR 2016, 473–491).

Rolul acestui tip de construcții este de a aduce informații suplimentare privitoare la anumite populații, mai puțin cunoscute și mai greu de localizat, detaliierile fiind destul de interesante: **Agathyrisi, g.m.pl.** seminții carii sânt vecini Știthiei; **Albania, g.f.** un țanut de cătră răsărit, în

care sânt seminții cu părul alb; **Assacani, g.m.pl.** seminții de la Indiia, cărora orașul le iaste Magoșă; **Astomi, g.m.pl.** seminții de la Indiia fără guri, carii numai cu suflarea trăiescu, cu aburul; **bassarides, g.f.pl.** seminții muieri, care sărbătorile lui Bachus cu mare buiguire le-au cuprins; **Boji, g.m.pl.** seminții răsărite din Galileia [sic!], carii pă urmă în Țara Nemțască au conăcit (au descălecat) și s-au făcut ceașăi; **Fanesii, g.m.pl.** seminții dincolo de Marea Apusului dincătrăo e crivățul, carii să pot pre sine acoperi cu urechile lor ceale mari; **Lestrygones, g.m.** seminții din Țara Italiei au fost, carii au mâncat carne de om.

Analizând fapte similare de limbă veche românească, Elena Dragoș (1995, 26) afirmă că, în asemenea cazuri,

„expansiunea depinde de capacitatea expansivă a unităților sintactice, iar, din punct de vedere obiectiv, expansiunea depinde de competența subiectului vorbitor de a valorifica un număr mare de posibilități de construcție pe care i le pune la dispoziție sintaxa.”.

2.8.5. Tot ca soluție tâlcuitoare, Teodor Corbea face apel la echivalarea prin substantivul *seminție* (pl. *seminții*), determinat de adverbe: **Acedici,-orum, g.m.pl.** seminții de demult ai Italiei; **Decentii, g.m.pl.** seminții de demult de la Panoniia; **Hemanduri, g.m.pl.** seminții nemțești de demult pre carii acum îi chiiamă misniuseani; **Sylla, g.m.** un boiari rimlean din seminția de demult a știpiuseanilor.

2.8.6. Există unele glosări în filele dicționarului în care substantivul *seminție* are rol de adjunct determinând un centru de grup conținând substantivul *nume*, folosit generic: **Adyrmarchidæ, g.m.pl.** nume de seminții; **Aprustini, g.m.pl.** nume al unor seminții **Æaneus** nume de seminții; **Dexari, g.m.pl.** nume al semințiilor streine.

2.8.7. Uneori, pot fi reperate structuri complexe ale grupului nominal, ce conțin diferiți adjuncți cu roluri semantice diverse în cadrul grupului constituit, ordinea acestora explicându-se fie gramatical, fie pragmatic, iar, „în unele situații, este modificabilă stilistic” (GALR II 2008, 91): **Anthropophagi** seminții mâncătoare [de] carne de om în Știhiia; **antipodes, g.m.pl.** seminții cu picioarele la noi întorși; **Cimmerii, g.m.pl.** seminții de la Asia între aleșteul Meoției și între Marea Euxinum; **Centaury, g.m.pl.** seminții thessalineani, în sus jumătate oameni, în gios în chip de cal să rodosc; **Euganei,-orum, g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Vineției și a Padovei; **Longobardi, g.m.pl.** seminții lăcuitoare în țânutul Mediolanumului în Italiia (adecă în Țara Italiia); **Nasica, g.m.** numele unui om rimlean de pă seminția Corneliseanilor; **Servilii, g.m.pl.** seminția lui Servilius de la Roma, vestitul și de marele neam.

2.8.8. Alteori, sunt și situații în care substantivul *seminție* (pl. *seminții*) este subiect în relație directă cu verbul-centru, nedeterminat (Stan 2013, 143–144), restricțiile bilaterale dintre cele două realizări sintactice fiind complinite – verbul impune substantivului *seminție* cazul nominativ, iar subiectul impune verbului-predicat un acord în persoană și număr (GALR II 2008, 332): **Capissenæ, g.m.pl.** seminții au fost ai Asiei; **Dolopes, g.m.pl.** seminții au fost thessaliiani; **Epici, g.m.pl.** seminții au fost de la Italia; **Euganei,-orum, g.n.** seminții au fost lăcuitoare întru vecinătatea Veneției și a Padovei (SOR 2016, 405).

2.8.9. Am identificat în corpusul realizat și o serie de inconsecvențe ale autorului în ceea ce privește realizarea acordului gramatical, datorate, probabil, semantismului termenului tălmăcit (formă latinească de masculin plural, echivalentă, în română, cu un feminin plural⁶) și sesizabile în special la genitiv, unde semiindependentul *al* din structura genitivului este pus în legătură cu semnificația cuvântului tâlcuit și, mai rar, cu forma: **Accabicorichitæ, g.m.pl.** seminții ai Mauritaniei, aproape de muntele Atlalului [sic!]; **Æquiculani** seminții ai Italiei; **Agareni, g.m.pl.** seminții ai Araviei; **Alcebeceri, g.m.pl.** seminții narbonniiani în Franția; **Alemusii, g.m.pl.** seminții ai Atticei; **Alontigiceii, g.m.pl.** seminții spanioleani; **Atarphynei, g.m.pl.** seminții ai Araviei ceii Mari; **Cartii, g.m.** seminții perseani; **Carusii, g.m.** seminții ai Țării Harăpești.

3. În loc de concluzii

3.1. Aspectele relevate în acest studiu au evidențiat nu numai vastele cunoștințe ale autorului privitoare la *semințiile* lumii, ci și cunoașterea aprofundată a limbii române. Lexicul folosit este unul nuanțat, iar diferitele forme gramaticale sunt folosite cu măiestrie, respectându-se în bună măsură normele epocii. În afara unor creații lexicale analogice, nimic nu pare a fi nefiresc în scrisul lui Teodor Corbea.

Analizând tălmăcirea semințiilor latinești în limba română, am constatat nevoia autorului de a varia descrierea și structurarea definițiilor de dicționar, prin oferirea de detalii, în vederea cuprinderii semnificației cuvintelor.

3.2. Asemenea analize punctuale se dovedesc a fi rodnice din punct de vedere investigativ, ilustrând eforturile oamenilor începutului de drum de a scrie într-o limbă românească curată, care să fie mijlocitoare de felurite învățături. Prin această scriere laică, mulți dintre românii cu dragoste de carte nu numai că au avut ocazia să (re)descopere Antichitatea, dar au avut și prilejul de a afla informații despre lumea de dincolo de cea românească.

⁶ Forma de singular este mai rar întrebuințată.

Bibliografie

a) corpus:

Corbea, Teodor (2001). *Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*. Ediție de Alin-Mihai Gherman. Vol. I. (*Studiu introductiv, note și text*). Cluj-Napoca: Editura Clusium. (DLVI)

b) studii și articole:

- Cândea, Virgil (2012). Cuvânt înainte. În Virgil Cândea, Constantin Rezachevici și Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria românilor*. Vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601–1711/1716*), ediția a II-a, revăzută și adăugită. București: Editura Enciclopedică, v–vii.
- Chircu, Adrian (2019a). Noroadele vremurilor de demult în tâlcuirile lui Teodor Corbea (*Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*). În *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, XIX, n°. 1 (în curs de publicare).
- Chircu, Adrian (2019b). De nominum populorum diversitate. Limbile pământului în vechi dicționare (*Dictiones latinæ cum valachica interpretatione*). În Mihaela Popescu et alii (coord.), *Actele Conferinței Internaționale „Text, Context, pretext”* (Craiova, 17–18 mai 2019) (în curs de publicare).
- Chivu, Gheorghe (2017). Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea. În Adina Dragomirescu et alii (eds). *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*. București: Editura Universității din București, 103–107.
- Crețu, Gr. (1905). *Cel mai vechiu dicționar latino-românesc de Todor Corbea (Manuscript de pe la 1700)*, extras. București: Tipografia „Voința Națională”.
- Dragoș, Elena (1995). *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A.
- Gherman, Mihai Alin (2014). Repères culturels et linguistiques en marge du dictionnaire latin-roumain de Teodor Corbea. În *Dacoromania*, XIX/1, 48–59.
- Gherman, A. M. (2010). *Un umanist român: Teodor Corbea*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.
- Gherman, Alin Mihai (2004a). Un umanist român puțin cunoscut: Teodor Corbea. În vol. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*. București: Editura Enciclopedică, 68–110.
- Gherman, Alin-Mihai (2004b). Ideologie și lexicografie în iluminismul românesc din Transilvania. În vol. *Literatură română din Transilvania între preluinism și preromantism*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 53–57.
- Gherman, Mihai (2000–2001). Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea. În *Dacoromania*, V–VI, 161–164.
- Graur, Al. (1927). Le suffixe roumain *-escu* et le suffixe thrace *-isk-*. În *Romania*, LIII, 539–552.
- Guțu Romalo, Valeria (coord.) (2008). *Gramatica limbii române*. Vol. I. *Cuvântul*. Vol. II. *Enunțul*. Tiraj nou, revizuit. București: Editura Academiei Române. (GALR)
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.) (2016). *The Syntax of Old Romanian*. Oxford: Oxford University Press. (SOR)
- Pop, Ioan-Aurel (2007). Cultura românilor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler și András Magyari (coord.), *Istoria*

- Transilvaniei*. Vol. III (*De la 1711 până la 1918*). Cluj-Napoca: Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, 287–342.
- Pop, Ioan-Aurel (2014). *Locul românilor în Europa - la confluența Occidentului latin cu Orientul bizantin*. În Idem, *Rostiri academice românești*. Cluj-Napoca: Editura Eikon, 21–46.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord.) (2007). *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. București: Editura Academiei Române.
- Seche, Mircea (1966). *Schiță de istorie a lexicografiei române*. Vol. I. (*De la origini până la 1880*). București: Editura Științifică.
- Stan, Camelia (2013). *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.
- Strungaru, Diomid (1966). Începuturile lexicografiei române. În *Romanoslavica*, XIII, 141–158.
- Tagliavini, Carlo (1929). L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena. În *Revue des études hongroises*, VI, 16–75.

c) *dicționare*:

- *** (2008). *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu. București: Editura Academiei Române. (DVL)
- *** (1930). *Il „Lexicon Marsilianum”, dizionario latino-romeno-ungherese del sec. XVII*. Ediție de Carlo Tagliavini. București: Editura Cultura Națională. (LM)
- Maior, Grigore (2001). *Institutiones Linguae Valachicae - Lexicon Compendiarium Latino-Valachicum*. Ediție, studiu introductiv, note și indici de Alin-Mihai Gherman. Cuvânt înainte și Rezumat de Iacob Mârza. Vol. I–II. Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia. (LCLV)
- Sala, Marius *et alii* (coord.) (2010). *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică. Tomul XIV (*Scladă-Spongios*). București: Editura Academiei Române. (DLR)
- Szenci Molnár, Albert (1990). *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenus nvsqvm editvm; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo praeter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (1604). Noribergae: Procurante Elia Hvterro Germano (Ediție anastatică ulterioară. Budapest: Akadémiai Kiadó. (DLU)

Notă: Publicarea acestei contribuții științifice a fost posibilă și datorită implicării în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2.PCCDI-2017-0326, *Enciclopedia imaginariilor din România. Patrimoniu lingvistic și identități culturale lingvistice*, derulat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, cu susținerea financiară a programului PCCDI 2017.